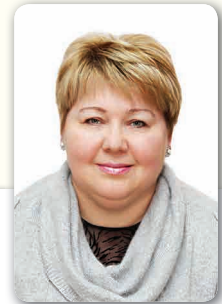




# На зміну заняттю — освітні ситуації? Збережемо найкраще і підемо далі

**Катерина КРУТІЙ,**  
д-р пед. наук, професор



Змінюються часи, діти, а отже має змінюватися й освітній процес. Так, у фокусі уваги педагогів — нові форми організації роботи з дошкільнятами, серед яких і освітні ситуації (див. статтю автора у “ДВ”, 2016, № 7). Водночас не слід забувати про здобутки попередніх років. То яка роль відводиться нині заняттю? Чи можуть освітні ситуації замінити його? Яке їхнє місце в освітньому процесі? Над цими та іншими питаннями поміркуймо разом з досвідченим науковцем.

## ЧИ ЗАСТАРІЛО ЗАНЯТТЯ?

Серед науковців і педагогів-практиків поширена думка, що, мовляв, заняття як спеціальна форма організації навчальної діяльності дітей уже не виконує повністю покладених на нього функцій і на сьогодні застаріло. Приймемо заняття як даність, адже нічого кращого досі не придумано, та й у найближчий час, гадаємо, радикальних змін сподіватися не варто.

У минулі десятиліття заняття модифікувалося за всіма без винятку — важливими і другорядними — параметрами. Більшість знахідок педагогів, як-от: тематичний розподіл пізнавального матеріалу, робота за блоками й складеними модулями, чотирикомпонентна структура заняття та інші, виявилися корисними. Тоді як перенасичення занять візуальною інформацією, переважання медіапрезентаціями заважає дитячому сприйманню. Невиправданими видаються докладні сценарії шоу й розважальні заходи, більше подібні до “театру одного актора”, де й автором, і режисером, і виконавцем усіх ролей є вихователь. Не можуть замінити заняття і так звані “портфоліо” (“теки”) або “індивідуальні маршрути” — складені персонально для кожної дитини схеми психолого-педагогічного супроводу.

Ми не поділяємо думки деяких сучасних дослідників щодо “застарілості” заняття як форми організації навчання. *Розглядаємо його як цілісну дидактичну систему, що за умови належної організації відповідає вимогам часу.*

**Сучасне заняття** — форма навчання дошкільнят, у якій педагог, працюючи з усією групою, підгрупою або з однією дитиною у визначений режимом час, організовує та спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних, вікових можливостей і освітніх потреб кожного вихованця.

Завважмо: *засобами передачі знань у навчанні дошкільників* є спільна діяльність з дорослим та однолітками, самостійна сюжетна гра дітей, сюжетна гра, організована дорослим, дидактична гра і гра за правилами.

На жаль, заняття нині часто перетворюють на *дидактичний каламбур*, веселу гру, від якої в головах дітей мало що залишається.

Відмова від занять як основної форми навчання в дитсадку й використання лише ігрових форм роботи негативно позначаються на розвитку дітей та підготовці їх до школи.

## МІСЦЕ І РОЛЬ ОСВІТНІХ СИТУАЦІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ

Організаційно освітній процес у дитячому садку може складатися з трьох блоків:

- ♦ спеціально організованого навчання у формі занять;
- ♦ спільної діяльності педагога з дітьми;
- ♦ вільної самостійної діяльності дітей.

*Під спільною діяльністю педагога і дітей* розуміємо діяльність двох і більше учасників освітнього процесу (дорослих і вихованців) під час розв’язання освітніх завдань в одному просторі й в один і той самий час. Вона характеризується наявністю

партнерської позиції дорослого і партнерською формою організації (співпраця дорослого і малят, можливість вільного розміщення, переміщення і спілкування дітей у процесі освітньої діяльності), передбачає поєднання індивідуальної, підгрупової і групової форм організації роботи з дітьми.

Не заперечуючи з погляду ефективності розвитку дошкільнят важливості занять (перший блок), вважаємо за доцільне віддати перевагу **освітнім ситуаціям** (ОС), можливість розгортання яких передбачено у двох інших блоках.

**Освітня ситуація** — це ситуація освітнього напруження, що виникає спонтанно або спеціально організована вихователем і розв'язання якої передбачає спільну діяльність усіх її учасників. Її мета — створення разом з дітьми певного освітнього результату (ідей, версій, схем, дослідів) у ході спеціально організованої діяльності.

Таким чином, якщо *сучасне заняття* — це, по суті, квінтесенція того матеріалу, який вихователь пропонував дітям упродовж певного проміжку часу, результат, тематичний підсумок тощо, то *освітня ситуація* дає змогу врахувати інтереси дітей, дозувати інформацію чи завдання, розвести в часі змістове наповнення.

Логічно, що заняття може проводитися після того, як дітям пропонують серії освітніх ситуацій, тематика яких і/або мета дотичні до цілей заняття.

Не вважаємо за потрібне істотно змінювати перспективне планування, *просто у календарному плані варто передбачати освітні ситуації* з дітьми, починаючи з молодшого дошкільного віку.

Освітні ситуації не завжди потребують залучення до пізнавальної чи іншої діяльності всієї групи вихованців. Здебільшого вони орієнтовані на невелику підгрупу дітей, які проявили інтерес до конкретного виду діяльності або запропонованого проекту.

Кількість освітніх ситуацій, їх змістове наповнення залежать від вікових та психофізіологічних особливостей дітей.

Тривалість освітньої ситуації — від кількох хвилин до трьох і більше днів. Можливий також ланцюжок взаємопов'язаних ситуацій під час повсякденної діяльності дошкільнят, системи занять або окремого заняття.

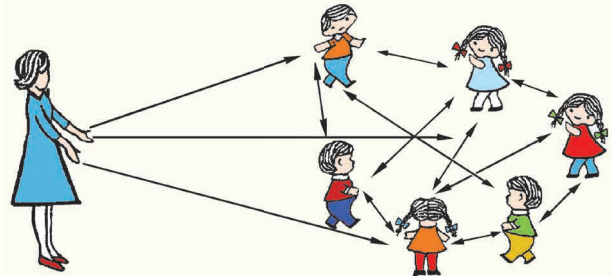
#### Параметри для характеристики освітніх ситуацій в організованій освітній діяльності

- ♦ Курс на розв'язання освітніх завдань.
- ♦ Освоєння вихованцями нових способів діяльності, вмінь; збагачення, систематизація та узагальнення уявлень дітей.

- ♦ Тривалість упродовж дня та кількість щотижня: у молодшій групі — до 10–12 хв (5–7 ОС), у середній — до 15 хв (7–9 ОС), у старшій — до 20 хв (9–10 ОС).
- ♦ Форми — групова, підгрупова, індивідуальна.
- ♦ Позиція педагога у взаємодії з дітьми — діяльнісна модель взаємодії. Позиція дитини в освітній діяльності — активність, спрямована на набуття соціального досвіду.

#### ЯК ОРГАНІЗУВАТИ РЕАЛЬНУ ВЗАЄМОДІЮ ДІТЕЙ

Найгармонійнішою формою організації освітніх ситуацій вважаємо таку, коли діти працюють як єдина невеличка група, і між ними є справжня (реальна) співпраця, узгодженість зусиль і вмінь, взаємодопомога, взаємоконтроль та взаємооцінювання (за Г. Цукерман).



Співпраця між дітьми у віці 3–6 років не може скластися стихійно. Істотну роль у її формуванні відіграє активна позиція педагога. Щоб відносини співпраці виникли і розвивалися, дорослий має спеціально організовувати освітні ситуації, у яких вихованці набуватимуть досвіду взаємодії. Цьому сприяє *спільна продуктивна діяльність*, коли в дитини виникає потреба узгоджувати свої дії з іншими і підпорядковувати їх спільній меті. Педагогічна організація процесу взаємодії малят в освітніх ситуаціях можлива, починаючи з трирічного віку. П'ятий рік життя можна розглядати як сензитивний період для розвитку змістовної взаємодії малюків.

Дослідники виявили особливості кооперованих дій однолітків у різних ситуаціях. Можна говорити про наявність розбіжності між реальною і бажаною взаємодією дітей: з одного боку, дитина прагне до різноманітної взаємодії з однолітками, з іншого, дефіцит відповідних засобів та способів співпраці призводить до руйнування спільних дій.

Оптимальні форми демонстрації дітям нормативних способів співпраці та розв'язання конфліктних ситуацій — *інсценування "позитивних" і "негативних" способів взаємодії з подальшим їх обговоренням* (наприклад, рухливе й непосидюче Слононятко завітало до крамниці іграшок чи намагається купити горнятко для подруги у

крамниці, де продають посуд). Опинившись в освітній ситуації співпраці, дитина самостійно привласнює і застосовує нормативні правила, вона здатна успішно співпрацювати з однолітками на знайомому матеріалі, з яким раніше працювала індивідуально.

### ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ ОСВІТНІХ СИТУАЦІЙ

Завдання для освітніх ситуацій можуть пропонувати улюблені сучасні персонажі, добре відомі малюкам завдяки дитячим журналам та мультфільмам: фіксики, Джмелик та його друзі — Книжечка, Пензлик і Нотка, борсучок Пізнайко, білочка Проня, хом'ячок Ласунчик, Стара Ворона та ін.

Провідні прийоми створення освітніх ситуацій: *зразок, пояснення, вказівка, порівняння, повторення*. Варто використовувати й інші прийоми, як-от: *створення проблемних ("евристичних") ситуацій, підказка, виправлення помилок, запитання оцінного характеру, прийом постановки запитань, залучення дітей до виправлення помилок, нагадування правильних вербальних форм* тощо.

Прийом *постановки запитань* допомагає навчити дитину формулювати запитання, спонукає її запитувати. З метою створення освітньої ситуації для дошкільнят рекомендуємо дотримуватися чіткої ієрархії запитань: спочатку запитання, що відображають причинно-наслідкові взаємозв'язки і починаються зі слів: "Чому?", "Навіщо?". Відповіді вихованців допомагають з'ясувати рівень сформованості навичок, засвоєних раніше, а також правильність/неправильність побудови речень різних типів: складних зі сполучниками, сполучними словами, однорідними членами тощо. Потім пропонуються запитання, пов'язані зі змістом інформації, які починаються зі слів: "Що це?", "З чого складається..?", "Які ознаки має..?" тощо. Відповіді дітей також допомагають уточнити правильність запам'ятовування або розуміння запитання тощо. Наступний крок — запитання, пов'язані з дією та способом її виконання: "Як..?", "Яким чином..?" тощо.

Запитання здебільшого ставить вихователь, але краще, щоб їх намагалися формулювати малюки.

### ВИДИ ОСВІТНІХ СИТУАЦІЙ

Пропонуємо класифікацію освітніх ситуацій, які можна використовувати з дітьми будь-якого віку:

- ♦ **дослідницько-пошукові**, в ході опрацювання яких ставляться проблеми, висуваються та перевіряються гіпотези щодо засобів та способів їх розв'язання;
- ♦ **комунікативно-діалогові (дискусійні)**, в ході яких генеруються ідеї, що стосуються розв'язання поставленої проблеми, їх

обґрунтовують, висловлюють і зіставляють різні погляди, здійснюють рефлексію;

- ♦ **ігрові**, які доцільно створювати у предметно-змістовому (імітаційно-ігровому) та соціально-психологічному (рольовому) планах (у ході роботи над ними отримані уявлення творчо переносяться в нові умови).

Наголошуємо: освітні дослідницько-пошукові ситуації в жодному разі не заперечують, і тим більше не підмінюють, дослідницько-пошукову діяльність дошкільнят. Ідеться про ситуацію, яка триває певний (короткий) проміжок часу і є *підґрунтям*, іноді *мотиваційним поштовхом* до майбутньої діяльності.

Якщо дослідницько-пошукові освітні ситуації широко висвітлені в педагогічній пресі, то *комунікативно-діалогові (дискусійні)* не лише недостатньо теоретично обґрунтовані, а й практично не запроваджуються. Частіше превалює монологічний метод викладу матеріалу вихователем. Приклад комунікативно-діалогової освітньої ситуації — *квазіреальна ситуація*, тобто така, що наближена до життєвих умов. Наприклад:

*До зоопарку привезли корм для тварин, але новий працівник не знає, кому, що і як розкладати: як нагодувати жирафа (у нього довгі ноги й шия), що треба дати сурикатам, а що — нутріям?*

Більшість дорослих не знають, хто такі сурикти, але діти завдяки мультфільмам "Король Лев", "Юху та його друзі" та іншим добре орієнтуються у назвах звірів та їхніх іменах. Тому така освітня ситуація — слухна нагода залучити до діалогу мовленнєво пасивних дітей, актуалізувати їхні знання про звірів, ввести нові слова.

**Дослідний** — який стосується досліду, пов'язаний з науковим дослідженням; призначений для проведення дослідів. Вживається зі словами: *робота, гурток, осередок, інститут, лабораторія, організація, станція, установа, господарство, підприємство, поле, рослини, тварини*.

**Дослідницький** — який стосується дослідника. Вживається зі словами: *колектив, група, задум, інтерес, метод, підхід, рівень, характер, діяльність, праця*.

Отже, правильно говорити: *дослідницька діяльність дітей і дослідно-експериментальна робота на базі дитсадка*.

Вживаймо  
правильно

Аби більше зацікавити дітей освітніми ситуаціями, їм часто надають ігрового характеру. У цьому разі вихованцям пропонують зайняти активну рольову позицію (ігрові сюжети освітніх ситуацій добирають залежно від схильностей дітей).

Освітні ситуації не можуть замінити підготовки дітей до розгортання сюжетно-рольової гри, вони лише активізують та актуалізують пізнавальний досвід малят, спонукають до пошуку цікавих ідей та можливостей використання набутого досвіду у своїй діяльності.

### ЕТАПИ ПОСТАНОВКИ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ ОСВІТНІХ СИТУАЦІЙ

Позитивний досвід запровадження чотирикомпонентної структури заняття (автор ідеї — К. Крутій) доводить доречність її використання і під час планування, і під час розгортання освітніх ситуацій. Тож виокремимо такі етапи роботи.

#### Частина 1. Комунікативна діяльність

Постановка, формулювання проблеми. Вихователь зацікавлює дітей ситуацією, пропонує їм завдання (або його частину) та забезпечує його прийняття (завдання розв'язуються через дослідницько-пошукові та комунікативні ситуації).

#### Частина 2. Пізнавальна діяльність

Висунення припущень та гіпотез шляхом залучення до активної участі частини дітей та кожної дитини.

#### Частина 3. Перетворювальна діяльність

Вибір, перевірка припущень, створення дітьми освітньої продукції у вигляді малюнків, аплікацій, ліплених зображень, моделей, схем для конструювання, планів, виробів, віршів, розповідей тощо, а також зміни особистісних якостей дітей.

#### Частина 4. Оцінно-контрольна діяльність (рефлексія)

Підбиття підсумків, оцінювання досягнень дітей (активізується їхній емоційний відгук на власну діяльність та її результат, тобто отриману освітню продукцію), висновок.

### ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ

Пропонуємо приклад ланцюжка освітніх ігрових ситуацій для дітей середньої групи, під час яких відбувається творче перенесення набутих уявлень і вмій у нові умови.

#### Варіант перспективно-тематичного плану освітніх ситуацій для дітей середньої групи на січень

##### 1-й тиждень.

##### Теми: "Сім'я", "Дитсадок", "Транспорт"

1. Актуалізація досвіду дітей: діалог "Як ми святкували Новий рік". Ігрова освітня ситуація

"Влаштуємо свято ялинки нашим лялькам" (творче перенесення набутих уявлень тощо).

2. "Політ до Арктики, в гості до білих ведмедів". Підготовка подарунків, гостинців для білих ведмедиків. (Що подарувати? Як повідомити ведмедиків про гостей? Чи можуть завітати на гостини пінгвіни? (Ні, пінгвіни живуть в Антарктиді, на іншому полюсі). Як доставити ведмедикам гостинці? Чи можна дістатися до Арктики іншим транспортом?) Розглядання зображення сучасного транспортного засобу — автогіра (гідроплана). Робота з картою чи глобусом.
3. "Поїздка до бабусі в село". Привітання з Новим роком, Різдом. Готування куті, пригощання дітей. Розмірковування про те, який вид транспорту підійде для мандрівки, обговорення правил поведінки в ньому тощо.

##### 2-й тиждень.

##### Теми: "Дитсадок", "Магазин"

1. "Вдягнемо ляльку на прогулянку". З дітьми на прогулянку хоче йти лялька Мар'янка. (Де взяти одяг і взуття — купити, пошити, позичити? Як це зробити? Які тканини або матеріали потрібні? тощо).
2. "Покатаємо наших ляльок на санчатах". (З чого побудуємо санчата? Чи потрібні для цього схема або малюнок? Кого ще запросимо покататися? тощо).
3. "Обираємо товар для магазину". Діти обирають вид магазину — книгарня, овочевий, продуктовий тощо. (Де отримуємо товар? Як і куди завантажуємо? Де розвантажуюмо? Як зберігатимемо? тощо).

##### 3-й тиждень.

##### Теми: "Магазин", "Сім'я", "Дитсадок"

1. "До магазину привезли хліб". (Чи має бути хліб запакований? Чому? Що іще продають у хлібному магазині? Як краще розмістити хлібні вироби на полицях? тощо).
2. "До дитячого садка привезли молоко". (Хто привозить молоко? Звідки й коли? Як запаковано молоко і чому саме так? У чому ще можна перевозити молоко? тощо).

##### 4-й тиждень.

##### Теми: "Дитсадок", "Транспорт", "Магазин"

1. "На вихідний день до бабусі. Перед поїздкою діти "йдуть до магазину", "купують" для бабусі продукти, "готують подарунок", обирають вид транспорту для мандрівки тощо.
2. "День народження Зайченятка". Діти отримують лист від зайченяти: у нього день народження. Готують ("купують") подарунок, обирають вид транспорту для поїздки тощо.

Проілюструємо варіант відображення освітніх ситуацій у календарному плані.

ВАРІАНТ ВІДОБРАЖЕННЯ ОСВІТНІХ СИТУАЦІЙ В КАЛЕНДАРНОМУ ПЛАНІ

Дні тижня	Види діяльності	
	Режимні моменти	Заняття
ПОНЕДІЛОК	<p><i>Ранок:</i> міні-діалоги за тематикою тижня, що минув; обговорення плану на день — новини, події, ідеї, пропозиції; індивідуальні заняття; ігри з ініціативи дітей; самостійна діяльність у книжковому, музичному та театральному осередках; господарсько-побутова праця, доручення; освітні ситуації.</p> <p><i>Перша прогулянка:</i> спостереження за живою природою; експериментування; ігри, ініційовані дітьми та запропоновані вихователем; доручення; спортивні ігри та вправи.</p> <p><i>Після сну:</i> театралізована діяльність; дитяча йога; арттерапія; індивідуальні заняття; освітні ситуації.</p> <p><i>Вечір:</i> колективна бесіда про день, що минає (рефлексивна діяльність); сенсорний розвиток (ігри); підготовка виставок.</p> <p><i>Взаємодія з батьками:</i> індивідуальні бесіди; інформування</p>	
ВІВТОРОК	<p><i>Ранок:</i> бесіди на визначену тему; обговорення плану на день; індивідуальні заняття; ігри з ініціативи дітей; самостійна діяльність у книжковому та образотворчому осередках; конструкторсько-будівельні ігри; доручення.</p> <p><i>Перша прогулянка:</i> спостереження за неживою природою; експериментування; ігри, ініційовані дітьми та запропоновані вихователем; доручення; спортивні ігри та вправи; праця в природі; освітні ситуації.</p> <p><i>Після сну:</i> художньо-мовленнєва діяльність (розгляд та обговорення); індивідуальні заняття; музична терапія тощо.</p> <p><i>Вечір:</i> колективна бесіда про день, що минає (рефлексивна діяльність); дидактичні ігри; ігри на сенсорній стіні; індивідуальні заняття; художня праця.</p> <p><i>Взаємодія з батьками:</i> індивідуальні консультації та поради</p>	
СЕРЕДА	<p><i>Ранок:</i> міні-діалоги з теми тижня; обговорення плану на день; індивідуальні заняття; ігри з ініціативи дітей; самостійна діяльність у лабораторії, майстерні, театральному осередку; доручення.</p> <p><i>Перша прогулянка:</i> спостереження за живою природою; експериментування; ігри, ініційовані дітьми та запропоновані вихователем; доручення; спортивні ігри та вправи; освітні ситуації; піший перехід або екскурсія.</p> <p><i>Після сну:</i> перегляд та обговорення відеофільму (мультфільму); пісочна терапія.</p> <p><i>Вечір:</i> колективна бесіда про день, що минає (рефлексивна діяльність); сюжетно-рольові ігри; виготовлення атрибутів.</p> <p><i>Взаємодія з батьками:</i> робота з папками-пересувками; інформування</p>	
ЧЕТВЕР	<p><i>Ранок:</i> індивідуальні заняття; обговорення плану на день; бесіди на морально-етичні теми (створення ситуацій); ігри, ініційовані дітьми; самостійна діяльність у природничому й театральному осередках, у лабораторії; доручення; освітні ситуації.</p> <p><i>Перша прогулянка:</i> спостереження за неживою природою; експериментування; ігри, ініційовані дітьми та запропоновані вихователем; доручення; спортивні ігри та вправи; праця в природі.</p> <p><i>Після сну:</i> художньо-мовленнєва діяльність (читання та обговорення); казкотерапія; освітні ситуації.</p> <p><i>Вечір:</i> колективна бесіда про день, що минає (рефлексивна діяльність); ігри на розвиток передумов творчості; ігри на сенсорній стіні.</p> <p><i>Взаємодія з батьками:</i> індивідуальні бесіди</p>	
П'ЯТНИЦЯ	<p><i>Ранок:</i> обговорення плану на день; індивідуальні заняття; бесіда за картиною; ігри, ініційовані дітьми; самостійна діяльність у книжковому, образотворчому й театральному осередках; господарсько-побутова праця, доручення.</p> <p><i>Перша прогулянка:</i> спостереження за живою природою, експериментування, ігри, ініційовані дітьми та запропоновані вихователем; доручення; освітні ситуації; спортивні ігри та вправи.</p> <p><i>Після сну:</i> розваги, театр, бібліотерапія.</p> <p><i>Вечір:</i> колективна бесіда про день, що минає (рефлексивна діяльність); конструкторсько-будівельні ігри, художня праця.</p> <p><i>Взаємодія з батьками:</i> індивідуальні консультації; інформування, поради</p>	

**Примітка.** Запропоновані види діяльності орієнтовні. Їх кількість та обсяг визначають, виходячи з віку, психолого-педагогічних особливостей дітей, складу групи, можливостей освітнього середовища тощо. Освітні ситуації можуть бути як самостійною одиницею освітнього процесу, так і частиною будь-якого виду діяльності. Усе залежить від бажання й досвіду дітей та освітньої мети, закладеної в ситуацію.

Головне досягнення при запровадженні освітніх ситуацій — відпрацювання кожною дитиною власного смислу в змісті запропонованих дорослим завдань, розвиток таких особистісних якостей, як уміння співпрацювати, дослухатися до чужої думки, поступатися своїми інтересами заради іншого тощо. ■